

HOCA'NIN LÂTİFELERİNDE ETKİSÖZ-ZİHNİYET İLİŞKİSİ*

Ali ÇAVUŞOĞLU

Yrd. Doç. Dr., E. Ü. İlahiyat Fakültesi
Türk İslâm Edebiyatı Öğretim Üyesi

Bilindiği üzere insanın zihniyetini şekillendirmede en etkili araç dildir. Etkisöz ise, zihniyeti şekillendirmede en etkili bir edimsözdür. Bu çerçevede edebiyat ve sanat ürünlerinin çok ayrı bir yeri vardır. Bir folklor ürünü olan ve çevreye, zamana göre değişerek, sadece küçük bir topluluğun ya da bir kişinin hayata bakışının ürünü olmakla kalmayıp, halkların hayata bakışını etkileyen, şekillendiren bir işlevi olan fıkralar da bu

çerçevede önemli bir yere sahiptir. Lâmiî-zâde Abdullah Çelebi, fıkraların bu özelliğine babasının kendisine söylediği şu nasihatle dikkat çeker: "...Ciddiyetten uzak lâtifeler ve boş şakalar yüzünden kötülüğe meyilli düşüncelerden sakın!"¹

Bu çerçevede insanın zihniyetini, dolaylı olarak hem yansıtan hem de şekillendiren bir ürün olmak üzere² burada, Nasreddin Hoca'nın fıkralarında etkisöz-zihniyet ilişkisi üzerinde durulacaktır. Konu ele alınırken sıra ile önce "etkisöz ve zihniyet" in tanım ve örneklendirmeleri yapılacak, sonra Hoca'nın nasıl bir zihniyet ve kişiliğe sahip olduğu, fıkralarda yansıyan zihniyet ve zihniyet yansımaları şekillendiren anlamlar üzerinde durulacaktır.

I. Etkisöz Nedir?

Etkisöz; Anlambilim ve pragmatik dilbilim çerçevesinde ele alınan bir dil edimi konusu olup, sözün dinleyici üzerindeki etkisi üzerinde durur.³ Bazı durumlarda sözün dinleyici üzerinde diğer söz edimlerinden farklı bir etki yarattığı, yani kışkırttığı, yanılttığı, engellediği, heyecanlandığı, umutlandığı, kuşkulandığı vb. bilinmektedir.⁴ Örneğin; "Bugün hava sıcak." cümlesi, mecazî bir ilişkilendirme söz konusu değilse, genel anlamda sadece bir durumu bildiren, başka bir şey söylemeyen düzsöz (locutionary)'dür. "Pencereleri kapatın." cümlesi, yaptırım bildiren bir edimsöz (illocutionary)'dür. "Ben senin gençliğini de bilirim." cümlesi ise, bugünkü algılama çerçevesinde gençliğin iyi geçirilmesi ile ilgili bir nasihat ya

*I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu'nda (6-7 Temmuz 2005 Akşehir) bildiri olarak sunulmuş, sonradan makale çerçevesinde düzenlenerek yeniden ele alınmıştır.

¹ Lâmiî-zâde Abdullah Çelebi, *Lâtifeler*, (Hazırlayan: Yaşar Çalışkan), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s. 7.

² F. Ülgener, *Zihniyet Aydınlar İzmler*, Mayaş Yay., Ankara 1983, s. 23.

³ David Crystal, *Encyclopedia of Language*, Cambridge 1987, s. 121.

⁴ Atakan Altınörs, *Anlama Doğrulama ve Edimsellik*, Alfa yay., İstanbul 2001, s. 51.

da 'şimdi ne isen, gençken de öyleydin' anlamında eleştiri içeren bir etkisöz (perlocutionary) örneğidir.⁵

Bir başka örnekle etkisözü şu şekilde de açıklayabiliriz: "Ahmet, Mehmet'in kırmızı tükenmez kalemını Hasan'ın almış olabileceğini söylüyor." Bu cümlede bir iddia var; herhangi bir yaptırım bildirmedeği için düzsöz görünümündedir. Fakat etkisöz açısından burada dikkat edilmesi gereken şey, Hasan'ın, Mehmet'in kalemını almış olabileceği değil, bize fark ettirmeden (örtülü/covert) kabul ettirmeye çalışılan "Mehmet'in kırmızı tükenmez bir kaleme sahip olduğu" yargısıdır. Hoca'nın "Ye kürküm ye." fıkrası da böyle bir etkili anlama sahiptir.

Eğitim-öğretim çerçevesinde söylenen birtakım sözler ile edebiyat ve folklor ürünü olan birtakım sözler, etkisözün alanına girer. Nasreddin Hoca'nın gerçekten kendisine ait pek çok fıkrası ise gerek mantık gerekse içerik yönünden doğrudan etkisöz alanında incelenebilir.

Söz konusu olan etkilemek olunca sadece sözden değil, eylemler ve davranışlardan da söz etmek gerekir; ancak eylem ve davranış yaşamakta olanları ilgilendirir. Hoca, hangi tavır içerisinde hangi jest ve mimikleri kullanarak söz söylemiş bunu bilme imkânımız yoktur. Fakat belirtilmesi gereken husus, bir etkidavranış/etkiyelemin de göz ardı edilmemesi gerektiğidir; bu bağlamda sözle birlikte insanları etkilemek için jest ve mimikler de bilinçli ya da bilinçsiz, etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Aba altından sopa göstererek, göz kırparak, kaşları çatarak, dudak bükerek, nazlı ve işveli davranarak, diş sıkarak, vb. şeklinde de insanları etkilemek mümkündür.⁶ Sözün dışında, Hoca'nın tavır ve davranışlarının da halk üzerinde büyük etkisi olmuş olmalıdır!

2. Zihniyet (Mentality) Nedir?

Arapça kökenli olan zihniyet, Türk Dil Kurumu sözlüğünde, "Bir toplum veya topluluktaki bireylerde görüş ve inanış etmenlerinin etkisiyle beliren düşünme yolu, düşünüş biçimi" olarak tanımlanır.

Kişiyeye ait bilgilere "kanaat", kanaatin toplumca benimsenmesine zihniyet denildiği, böylece kanaatin, zihniyetin bir alt basamağı sayıldığı⁷ göz önünde bulundurulacak olursa, bir anlamda öznel olan bireylerin kanaatlerinin, bir toplumun zihniyetinin oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Güçlü bir şahsiyetin kanaatleri ise, bir toplumun zihniyetini belirlemede asırlarca etkilidir. Bu etki sonucu zihinsel anlamda adeta kişilerle özdeşleşen topluluklar ve devirlerin olduğu bilinmektedir. Muhyiddin İbn Arabî, Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî gibi şahsiyetler böyledir.

⁵ Bk. A.g.e.,s. 121.

⁶ Bk. Atakan Altınörs, *Anlama Doğrulama ve Edimsellik*, Alfa Yay., İstanbul 2001, s. 52.

⁷ Fazıl Yoldaşoğlu, *Alpamış Destanı*, (Türkçesi: Aysu Şimşek-Aynur Öz), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2000, s. XXIII.

3. Hoca Nasıl Bir Zihniyet ve Kişiliğe Sahiptir?

Hoca'nın nasıl bir zihniyet ve kişiliğe sahip olduğu konusunda kesin bir şey söyleyemesek de yazılı belgelerden hareketle tutarlı yorumlar yapmamız mümkündür. Buna göre önce tarihî kişiliğine bakacak olursak şu bilgileri görürüz: Selçuklular devrinde yaşadığı kesin⁸ olan Hoca'nın Sünnî olduğu, *Kudûrî*'yi okuttuğu ve varlıklı bir kişi olduğunun vergi kayıtlarından öğrenildiği;⁹ 1581'de Bayburtlu Osman'ın Kitabı *Mir'at-ı Cihan-nümâ*'sında saydığı 784 veli içerisinde yer aldığı;¹⁰ Seyyid Mehmed Hayrânî'nin talebesi ve Mevlânâ'nın bağlılarından olduğu;¹¹ ve nihayet Akşehir'de müderrislik ve imamlık yaptığı belirtilir.¹²

Kişilik ve zihniyetine gelince; müderrislik ve hocalık mesleği çerçevesinde yol gösterici bir kimliği olan Hoca, sık sık kendisine danışılan bilge bir kişidir. Anadolu'da olduğu gibi Kazak, Özbek, Kırgız, Azerbaycan gibi ülke kültürlerinde de yol gösterici, haksever, âdil, insancıl bir "efendi"¹³ adam olarak anılır.

Nasreddin Hoca, kendisine isnat edilen fıkralardan anlaşıldığı kadarıyla günümüzün bir alanda uzman tipine karşın, İbn Sînâ, Mevlânâ, İbrahim Hakkı vb. gibi çok boyutlu, eski münevver tipe bir örnektir; dolayısıyla her konuda söyleyeceği bir şeyin olması,¹⁴ ancak her fıkrada hoca olarak görülmemesi doğaldır.¹⁵ Fıkralardaki olayların da elbette doğrudan Nasreddin Hoca'nın hayatıyla ilgisinin olduğu söylenemez.¹⁶ Hoca, dinin verdiği mesajın, kendi yorum ve tecrübelerinin halka iletilmesinde mizahı bir araç olarak kullanmıştır.¹⁷

Sadece toplumun gülme ve avunma ihtiyaçlarını karşılayan kişiliğinin çok öne çıkarılmış olması Hoca'ya haksızlıktır. Onun fıkralarında kahkahayla gülmek amaçlanmamış, hayata iyimser bakmak, hoş görmek, tebessüm ettirmek ve genellikle bir yanlışı düzeltmek amaçlanmıştır. Bu sebeple Hoca'nın komiği katı, sert,

⁸ Tuncer Baykara, "Nasreddin Hoca Bir Tarihi Şahsiyet", *Uluslar arası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 21.

⁹ Ferit Öngören, *Türk Mizahı ve Hicvi*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1983, s.60.

¹⁰ Fezi Halıcı, "Nasreddin Hoca'dan Günümüze", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997, s. 198.

¹¹ F. Ahsen Turan, "Nasredin Hoca'nın Dinî Kimliği", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997, s. 76.

¹² Fikret Türkmen, *Letâif-i Nasreddin Hoca-Burhaniye Tercümesi*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı Yay., Ankara 1989, s. 7.

¹³ Feyzullah Rahmankulu, "Türkmen Mizahı ve Nasreddin Hoca", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997, s. 207.

¹⁴ Eski zamanlarda normal olan bu tutum günümüz için normal değildir. Ne yazık ki Türk aydını bu geleneksel tipten kurtulabilmiş değildir. Her alanda bilgi sahibi olmak ve her alanla ilgili olarak düşünce yürütmekle, kamuoyu önünde ifade etmek farklı şeylerdir. (Bk. Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 3)

¹⁵ Saim Sakaoğlu, "Nasreddin Hoca'nın Hocalığıyla İlgili Fıkralar Üzerine", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997, s. 39.

¹⁶ Kemal Yüce, "Nasreddin Hoca Fıkralarında Kültür Değişmeleri", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997, s. 63.

¹⁷ F. Ahsen Turan, "Nasreddin Hoca'nın Dinî Kimliği", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997, s. 76.

tekrarcı; mekanik, taklit, söz ve hareket komiği değil, tüm varlığa, bilgiye, değere, hikmete ilişkin bir komiktir.¹⁸ Onun fıkraları gerçekte komedi, fars, vodvil, humour, sül, hiciv, yergi gibi unsurlar taşımaz.¹⁹ Çünkü Hoca bu şekilde hareket edecek bir zihniyete sahip değildir. Onun öyle bir zihniyete sahip olmadığını Halide Edip Adıvar da şu sözleriyle ifade eder: “Nasreddin Zihniyeti, umumiyetle sanıldığı gibi, hiçbir şeyi ciddi telâkki etmeyen, bir adamsendecilik zihniyeti değildir. Bilâkis bu, insanların dertlerine bakarken, benliği bertaraf eden, hiçbir sabit fikir ve şahsî arzuya kapılmayan, realiteyi seyreden bir zihniyettir.”²⁰

Bu bağlamda, Hoca için söylenen “bir eğitici ve ahlâkçı olmadığı görüşü”²¹ isabetli değildir. Çünkü “hoca”lık kimliği dışında bile, hayatın bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğu (En’âm, 6/32; Ankebût, 29/64); Muhammed, 47/36); Hadîd, 57/20) mesajıyla yetişmiş bir Müslüman aydın, oyun ve eğlencenin içinde derin hikmet ve anlamlar görmeden ya da göstermeden edemez. Dolayısıyla Hoca’nın da birinci derecedeki görevi, çevresindeki insanların düşünce ve duygu dünyalarına çekidüzen vermelerini sağlamak, onları düşünsel anlamda etkilemektir.

Hoca’nın hiçbir zaman alay ederek, küçük düşürerek, inciterek etkilemek gibi bir amaç içerisinde olduğu söylenemeyeceği gibi; küçük düşürücü, aşağılayıcı, geleneksel Türk-İslâm ahlâk anlayışına aykırı fıkraların Hoca’ya mal edilmesi de doğru değildir. Çünkü Hoca’nın içinde bulunduğu kültür ortamı, bu tür fıkralar söylemesine uygun değildir; şayet söylemişse o dönem insanının algılaması çerçevesinde, Tıpkı Mevlânâ’nın bugün müstehcen algılanabilecek bazı anlatımlarında olduğu gibi,²² bir hikmetli ders vermek ve nasihatte bulunmak için söylemiş olduğu şeklinde yorumlanması uygun olur. İnsan ve dünya ile ilgili bazı durumların müstehcen sözcüklerle anlatıldığı ve bunların tasavvufi yorumlarının yapıldığı başka örnekler *Menâkıbü’l-Ârifîn*’de de bulunmaktadır.²³

Aksi hâlde kara mizah olarak nitelendirebileceğimiz bu tür lâtifeler söylemiş olması, temsil ettiği değerleri aşağılamak ve onlarla alay etmek anlamına gelecektir; din -ve buna bağlı olarak toplumsal ahlâk kuralları- ise böyle bir yaklaşımı tamamen yasak etmiştir.²⁴ Aslında Hoca’nın kişiliğine aykırı fıkraların ona mal edilmesinin, yine etkisiz çerçevesinde, Hoca’nın temsil ettiği değerleri bilerek ya da bilmeyerek aşağılamayı ve yozlaştırmayı amaçlayan bir düşüncenin ürünü olduğu söylenebilir. Şükrü Kurgan’ın ifade ettiği Fransız Pierre Mille’in *Nasreddin*

¹⁸ Mübahat Türker Küyel, “Nasreddin Hoca Niçin Bir Bilge Kişidir?”, *Nasreddin Hoca Bir Tarihi Şahsiyet, Uluslar arası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 30.

¹⁹ Ay.

²⁰ Şükrü Kurgan, *Nasreddin Hoca*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 63.

²¹ İsmet Çetin, “Manzum Nasreddin Hoca Fıkraları”, *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., Ankara 1997, s. 121.

²² Bk. Mevlânâ, *Fihimâfih* (Çeviren: A. Gölpinarlı); Remzi Kit., İstanbul 1959, s. 138; 143.

²³ Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* (Çeviren: Tahsin Yazıcı), MEB Yay., İstanbul 1989, s. 116.

²⁴ Bk. İskender Pala, *Güldeste*, Akçağ yay., Ankara (tarihsiz), s.11.

ve *Kansı* adlı romanı böyle bir amaca hizmet etmektedir.²⁵ Bu çerçevede haklarında rivayetler uydurularak toplumun onlara ilgi duymasının engellendiği ve gözünden düşürüldüğü başka pek çok tarihî şahsiyet bulunmaktadır. Tarihî şahsiyetlerin gözden düşürülmesi ise, yeni nesil üzerinde, onların temsil ettiği değerlere karşı soğukluk oluşmasına yol açar.

Son olarak; Şükrü Kurgan'ın, Nasreddin Hoca'nın fıkralarını tanımak için ortaya koyduğu ölçülerden hareketle²⁶ Nasreddin Hoca'nın kişiliği ile ilgili şu değerlendirmeler yapılabilir:

- İçki kumar gibi zararlı alışkanlıkları hoş görmeyen ve bunlara asla teşvik etmeyen;
- Büyüklenmek anlamında zenginlik ve gösterişi sevmeyen, fakirliği tercih eden;
- Elindekini başkalarıyla paylaşmaktan zevk alan, cimrilikten hoşlanmayan;
- Her zaman halkın ve yoksulun yanında olan, hiçbir işin yapılmasında zora başvurmayan;
- Güçlü ve genç gözükmeğe yaşlı ve bilge gözükmeği tercih eden;
- Hayata ve olaylara hep olumlu yaklaşan, bu yüzden de yüzünden tebessüm eksik olmayan;
- Ahmaklıktan hiç hoşlanmadığı gibi her zaman akıl yolunu seçen;
- Müstehcen, çapkın ve iffetsiz anlaşılmak gibi bir amaç içinde olmayan;
- Mukallit bir şeyhe ya da benzer kişilere bağlanmayı önermediği gibi, onlar gibi olmaya da çalışmayan;
- Dalkavuk olmadığı gibi, bey ve paşaların hizmetinde de olmayıp, hür bir hayat ve kişiliğe sahip olan;
- Söyleyeceklerini kısa ve öz bir şekilde, hikmetlice anlatan bir kişiliğe sahiptir.

4. Fıkralarda Yansıyan Zihniyet

Her zihniyet belli bir süreçten sonra oluşur ve kültür tabakalarını meydana getirir. Ülkemizin muhtelif bölgelerinde anlatılan, "internet" gibi yaygın iletişim araçlarında da bolca görülen fıkralarda nasıl günümüz insanının zihniyetiyle ilgili ipuçları elde edebiliyorsak, önceki devirlerin zihniyetiyle ilgili ipuçlarının da Hoca'nın fıkralarından kısmen elde edilebileceği söylenebilir.

Bilindiği üzere toplum, beğendiği ya da beğenmediği unsurları fıkralarına yerleştirir. Görüş ve bakışını nasıl bir tipin ağzından seslendirmek istiyorsa onu da başkahraman olarak fıkraya koyar ve bunu yaparken belli bir dünya görüşüyle hareket eder. Belki de bu sebeple fıkralardaki hükümleri, anlamları, değerlendir-

²⁵ Şükrü Kurgan, *Nasreddin Hoca*, s. 64.

²⁶ Şükrü Kurgan, "Nasreddin Hoca'nın Fıkralarında Türk Halk Yaşayışının İzleri", *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, (Hazırlayan: M. Ruhi Şirin) 1987, s. 182; Şükrü Kurgan, *Nasreddin Hoca*, s. 76.

meye, sorgulamaya çalışmaz.²⁷ Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Bektaş gibi tipler hep, bir hayat tarzının, dünya görüşünün ve bir zihniyetin temsilcileridir.²⁸ Fıkralarda toplumu her rengeyle görmek mümkündür. Bir Bektaşî fıkrasının Yörük fıkrasına benzememesi, Karadenizli fıkrasının İç Anadolu'nun fıkralarına benzememesi ya da Nasreddin Hoca fıkralarının Bekri Mustafa'nın fıkralarından farklı olması bu çok renkliliktendir.

Başka mizahî ürünler gibi fıkraların da eleştirmek, yermek, alay etmek, güldürmek, düşündürmek gibi işlevlerinin yanı sıra; dolaylı ve etkili olarak, hayata bakışa çeki düzen vermek gibi bir işlevi de vardır. Bu bağlamda, pek çok fıkra ve lâtifinin içinde bir mesaj bulunur. Mesajı alırsınız ya da almazsınız bu ayrı, ama mesaj sizde çoğu zaman bir etki bırakır. Fıkraların insan yaşamındaki bu işlevinin farkında olan çeşitli araştırmacı ve bilim adamları, Hoca'nın fıkralarının toplumbilim, ruhbilim²⁹ ve dilbilim çerçevesinde incelenmesi, sınıflandırılması gereğinden ve ne yazık ki bunun bir türlü yapılamadığından söz eder.

Dursun Yıldırım, "Bütün fıkraların temsil ettiği zihniyetin tek tek tespit edilip gruplara ayrılmasının gerekliliği"³⁰ üzerinde durduktan sonra Bektaşî fıkra tiplerini gruplandırır, konularına göre inceler; yer yer de fıkralardaki zihniyete ilişkin tespitlerde bulunur; fakat konunun çok geniş olması görüşünden hareketle kitapta sadece fıkra tiplerinin tasnifi üzerinde durabildiğini söyler.³¹

Hoca'ya isnat edilen, *Burhaniye Tercümesi*'ndeki fıkralar incelenince genelde Hoca'nın konum ve kişiliğine uygun zihniyet yansımaları görülecektir. Toplumun genel durumunu da yansıtan bu örnekleri olumlu ve olumsuz zihniyet örnekleri olmak üzere iki grupta ele alabiliriz.

4.1. Olumlu Yansıyan Zihniyet Örnekleri

Genel olarak baktığımızda Hoca'nın fıkralarında olumlu ve yapıcı bir zihniyetin varlığı hemen dikkat çeker. Bütün fıkraların arka plânında akılcılık ve eleştiricilik vardır; ancak onun akılcılığı, anlaşılabilirliğin; eleştirileri de hoşgörünün sınırlarını aşmaz.

Burada *gerçekçi, akılcı, hoşgörülü, saygılı, eleştirici, kanaatkâr* olmak üzere belirlenen olumlu zihniyet yansımalarına; ayrıca *bencil ve çıkarıcı* olarak belirlenen olumsuz zihniyet yansımasına birer fikranın tam metni ve diğerlerinin fıkra numaraları verilmekle yetinilecektir. Yine burada ve bundan sonraki bölümde Fikret Türkmen'in *Letâif-i Nasreddin Hoca, Burhaniye Tercümesi İnceleme ve Şerhi* temel

²⁷ A.g.e., s. 38.

²⁸ A.g.e., s. 5.

²⁹ A.g.m., s. 171.

³⁰ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 17.

³¹ A.g.e., s. 70.

alınmıştır.³² Metinleri verilmeyen fıkraların numaraları dipnotta verilmiş olup, Fikret Türkmen'in adı geçen eserindeki numaralandırma esas alınmıştır.

4.1.1. Gerçekçi ve Akılcı Zihniyet

Söz konusu eserdeki yüz yirmi bir fikranın %10'unun ölümü, %10'unun da cinsel hayatı konu edinmesi, geri kalan fıkraların da çok önemli bir kısmının maddî hayatla ilgili olması ne denli gerçekçi ve akılcı (rasyonalist) bir zihniyetle karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Ayrıca fıkraların çoğunluğunun sonunun her zaman akılcı ve gerçekçi³³ olması, Hoca'nın nasıl bir kişi olduğu konusunda bize önemli ipuçları verir. Şu fıkra onun bu özelliğine bir örnek sayılabilir.

"Bir gün Hoca, Allah'a şükredin ki, deveye kanat vermemiş; eğer vermiş olaydı evlerinize yahut bahçelerinize konarak başlarınıza yıkardı." der.

Lâtifenin bu hâliyle, zamanla değiştiği ve fıkra formundan çıkmış olduğu gibi bir izlenim doğmaktadır. Muhtemelen kocaman ağaçtan ufacık bir cevizin hocanın kafasına düşmesine benzer bağlamda kullanılmıştı.

Nasreddin Hoca bu fıkroda olduğu gibi başka fıkralarında da insanları varlıkların yaratılış özellikleri ve yaratılışlarındaki hikmetleri düşünmeye itmektedir.³⁴

4.1.2. Hoşgörücü ve Saygılı Zihniyet

Mensup olduğu kültür ve medeniyetin temeli hoşgörü ve saygıya dayandığı için bütün Türk-İslâm büyükleri; Yunus, Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî gibi, Nasreddin Hoca da hoşgörülü, saygılı bir şahsiyettir. Hırsız ve dilencileri bile aşağılamadan uyarması; gerek hanımında gerekse komşularında gördüğü hata ve eksiklikleri gülümseterek eleştirmesi; geceleyin evindeki eşyaları çalıp uzaklaşan hırsız fark ederek peşine düşüp evine kadar gitmesi ve hırsızın "Sen ne yapıyorsun burada?" sorusu üzerine "Sizin eve taşıyoruz ya!" diye karşılık vermesi de bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki fıkra da aynı hoşgörülü anlayışın bir yansımasıdır.

"Bir gün Hoca eşeğiyle giderken ihtiyaç molası verir ve cübbesini çıkararak eşeğinin üstüne koyar. Bir hırsız da bunu çalar. Hoca döndüğünde cübbeyi göremeyince eşeğin semerini alıp: "Ver cübbemi, al semerini." der. Eşek bu sırada anırır, bunun üzerine Hoca, "Hiç bağırıp çağırma faydası yok." diye karşılık verir. Bu durumu gören hırsız cübbeyi getirip yerine koyar.³⁵

SÜİFD / 24

63

³² Fikret Türkmen, *Letâif-i Nasreddin Hoca, Burhaniye Tercümesi İnceleme ve Şerhi*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı yay., Ankara 1989.

³³ Önder Göçgün, "Nasreddin Hoca'nın Aykırı Konuşma Tekniği", *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., Ankara 1997, s. 32.

³⁴ Bk. *Letâif-i Nasreddin Hoca, Burhaniye Tercümesi İnceleme ve Şerhi*, Fıkra Nr. 3, 10, 46, 66, 105 vb. fıkralarda akılcılık ve gerçekçilik açık bir şekilde görülmektedir.

³⁵ 25, 31, 63, 73, 93, 97, 109 numaralı fıkralarında bu hoşgörücü ve saygılı tavır dikkat çeker.

4.1.3. Eleştirici Zihniyet

Eleştirilen konular daha ziyade insanların evde, sokakta, alışverişte, camide ve başka ortamlarda birbirleriyle olan ilişkileriyle ilgilidir. “İkram kürkedir; ye kürküm ye” konulu fıkra insanların her devirde görülebilecek dış görünüşe düşkünlüğünü ele alan bir fıkradır. Aslında hemen her fıkrasında böyle eleştirel bir bakış vardır. Şu fıkra da güzel bir örnektir:

“Hoca bir gün eşeğini kaybeder, birine sorar; o da, “Falan yerde gördüm kadı olmuş.” diye cevap verir. Hoca da: “Olur, doğrudur, ben İmad’a ders verirken kulaklarını dikip dinlerdi.” der. Hoca, burada bilgisiz kadınları eleştirmektedir.

Mevlânâ da *Fihimâfih*'te eşek benzetmesini farklı bir yaklaşımla kullanır ve eşek kadar bile bir ayırt edişe sahip olmayan insanların eğitilebileceğine dikkat çekerek şöyle der: “Eşeğin insan olmasına ne diye şaşılınsın; Tanrı'nın her şeye gücü yeter. Çocuk ilk doğduğu zaman eşekten de beterdir. Elini pisliğe atar, yalamak için ağzına götürür. Anası döver, bırakmaz onu. Eşeğinse bari bir ayırt edişi var; işerken sıçramasın diye ayaklarını açar. Ulu Tanrı eşekten beter bir çocuğu insan ederse, eşeği insan yaparsa ne diye şaşılınsın.”³⁶

Nasreddin Hoca'nın fıkralarının önemli bir kısmının eleştirel içeriğe sahip olması, diğer Türk İslam büyükleri gibi eğitime verdiği önemin bir göstergesidir.³⁷

4.1.4. Kanaatkâr Zihniyet

Bazı kaynaklarda her ne kadar varlıklı bir şahsiyet olarak gösteriliyorsa da kendisine, güya saygınlık katacak, doğru dürüst bir giysisinin bile olmaması; çoğu zaman evde bir şey olmamasından dolayı davet ettiği arkadaşlarından kurtulmak için türlü bahanelere başvurması; hanımının da zaman zaman evde bir şeyin olmamasından yakınması; Hoca'nın fakir, fakat bu durumundan pek şikâyetçi olmayan bir hayat sürdürdüğünü göstermektedir.

“Bir gün pınarın başında pek çok ördek görür. Tutmak amacıyla vardığında hepsi de kaçar. Bunun üzerine Hoca, ekmeğini pınarın suyuna bandırıp yemeye başlar. Ne yapıyorsun diye sorduklarında ise, “Ördek çorbası yiyorum.” karşılığını verir.”³⁸

4.2. Olumsuz Yansıyan Zihniyet Ömekleri

Söz konusu fıkralarda kaderci, teslimiyetçi, hor bakıcı, aşağılayıcı, “adam sen de!”, “Bana dokunmayan yılan bin yaşasın.” gibi olumsuz zihniyet yansımalarına rastlanmaz. Ancak az da olsa çıkarıcı ve bencil bir zihniyet yansıması görülür.

³⁶ Mevlânâ, *Fihimâfih*, s. 91.

³⁷ 5, 9, 17, 20, 23, 28, 34, 40, 51, 70, 71, 72, 75, 82, 83, 85, 93, 95, 98, 99, 104, 116, 118, 121 numaralı fıkralarda eleştirici zihniyetin açıkça yansıdığı görülür.

³⁸ Ayrıca; 5, 79 numaralı fıkralarda böyle bir zihniyetin varlığı dikkat çeker.

4.2.1. Çıkarıcı ve Bencil Zihniyet

Genelde Hoca'nın zihniyetine aykırı gibi görülen bu yansımalar bazı cinsel konularda ve bir iki fıkrasında görülür. Bu fıkralarında da, hem bir öz eleştirinin hem de devrin bazı temayüllerinin eleştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir. Bu bağlamda 112 numaralı fıkra, cinsel hayatta erkeklerin bencil davranmamaları, kadınların haklarına da saygı göstermeleri gerektiğini işler.

Ancak 52 numaralı "Keşke her gün bayram olsa!" konulu fıkra ile aşağıdaki fıkrada çıkarıcılık açıkça görülür. Ayrıca, 14 numaralı (adam suda boğulunca "siz de bir pul eksik verin" dediği fıkra), 47 numaralı (başkasının ahırına tünel kazıp "mal buldum" dediği fıkra), 50 numaralı (duasında "dokuz yüz doksan olursa almam" deyip Yahudi'yi aldattığı fıkra), 84 numaralı (Bir akçesinin hanımı tarafından alınması üzerine "öldüm" dediği fıkra), 111 numaralı (hanımına, "babam uğursuz ölüp senin kaldığına yanarım" dediği fıkra) gibi fıkralarda olumsuz yansımalar görülür.

Aşağıdaki fıkrada görünüşte çıkarıcı bir zihniyet yansıma ile birlikte verilen bir hizmetin karşılığı olması gerektiğine de işaret etmektedir. Nitekim "Parayı veren düdüğü çalar" konulu fıkrada da aynı yansıma söz konusudur.

Bir molla, Arap, Acem ve Hindistan gibi ülkeleri gezip meselesine bir cevap bulamayınca, tavsiye üzerine sonunda Hoca'yı görmek üzere Akşehir'e gelir. Koyununa bir akçelik bir nar koyup bir tarlanın yanından geçerken sırtında kebe, ayağında çarık, çift sürmekte olan fakir bir adam görüp yanına gelerek selâm verir. Meğer bu fakir adam Hoca imiş; (fakat adam bunu bilmez) "Neden geldin?" diye sorar adama; adam da bir meselesi olduğunu söyledikten sonra, "Hadi sorayım da bil bakalım!" diyerek meselesini sorar. Ancak Hoca hiçbir şeyin karşılıksız olmayacağını ifade eden argolu bir ifade kullanır. Bunun üzerine adam, koyundaki narı çıkarıp Hoca'ya verir. Hoca da meseleyi cevaplayıp narı yer. Sonra adam bir meselesi daha olduğunu söyleyince Hoca, "Yürü, nar tükendi." karşılığını verir. Adam da "Mollâ-yı Rûm'un çiftçisi böyle olunca uleması nice olur!" deyip oradan ayrılır.

5. Zihniyet Yansımasını Şekillendiren Anlamlar

Bir fıkra, bir lâtife mutlaka bir etki bırakmak için söylenir; bu etki kiminde davranışsal, kiminde duygusal, kiminde de düşünsel olarak ortaya çıkar. Hiçbir fıkra düzsöz şeklinde, yani durum bildirmek, bilgi ve haber vermek maksadıyla söylenmez; eğlendirmek, eğitmek, düşündürmek gibi işlevleri yerine getirirken hayatımızı şekillendirmek gibi bir işlevi de vardır.

Fıkralar, dünya görüşümüzün hudut taşları ve olaylar karşısındaki davranışlarımızın dayandığı hikmet kuralları gibidir.³⁹

Hoca da hikmetli sözleriyle bir etki yapmak istiyordu; bunun için de çevresindeki insanların anlayabileceği araçlarla bir anlatım yolu tercih etmişti; bunun

³⁹ Dursun Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Akçağ Yay., Ankara 1999, s. 10.

sebebi, mizahın soyut derslerden daha etkili olmasıdır.⁴⁰ Bu yöntemi sadece Hoca'nın değil, o dönemde ve daha sonraki dönemlerde din adamı, filozof, şair vb. kişilerin de kullandığı görülür. Özellikle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin eserlerinde lâtifeli anlatıma pek çok örnek gösterilebilir.

Hoca'nın fıkralarında gerçek niyetinin ve kastettiği anlamın tam olarak ne olduğunu bilemesek de ne söylendiğini anlayabiliriz; ancak söyleneni anlamak da, kastedilen şeyi anlamak için yeterli değildir. Bunun için fıkradaki anlamın neden söylendiğini de bilmek gerekir.

Yine de fıkralarda söylenen sözlerden hareketle, hangi anlamların çıkarılabileceği ve bu anlamların nasıl bir zihniyet şekillenmesine sebep olacağı konusunda yorumlarda bulunabiliriz. Nitekim Seyyid Burhâneddîn İbn Mevlânâ Celâleddîn de Hoca'nın fıkralarındaki etkisöz özelliğinden hareketle tasavvufi yorumlarda bulunmuştur. 15. Asırda Cem Sultan'ın emriyle derlenen *Saltuk-nâme*'de de velî bir şahsiyet olarak anılan hocanın müstehcen bir lâtifelinin tasavvufi olarak yorumlanması,⁴¹ fıkralarının böyle bir özelliği olduğunu göstermektedir. Ayrıca *Saltuk-nâme* müellifi, Hoca'nın bu müstehcen lâfızları mecazî anlamda kullandığını belirterek Basrî ve Ahmed'in de küfür söylüyormuş gibi lâtife ile hâl beyan ettiklerini ilâve eder.⁴² *Menâkıbü'l-Ârifîn*'de de bu tür fıkraların bulunduğu daha önce işaret edilmişti. Bu nedenle, Seyyid Burhâneddîn'in yorumları, ele alınan örneklerin anlamları üzerinde durulduktan sonra parantez içinde nakledilmiştir.

Örnekler

Örnek-1 (Nr. 2)

"Allah'a şükredin ki deveye kanat vermemiş" konulu fıkra:

Bu fıkranın bir sorunun yumuşatılması amacıyla üretildiği söylenmektedir.⁴³

Tabii ki anlatılan ve zamanla değişen fıkraların hangi bağlamlarda kullanıldığını bilmiyoruz; fakat biz onları fıkradaki içeriğe uygun, herhangi bir bağlamda elbette kullanabiliriz.

Burada açık olan anlam eşyanın yaratılışındaki orantı ve hikmete doğrudan dikkat çekilmiş olmasıdır. Sadece devenin değil başka varlıkların durumunun düşünülmesi de telkin edilmiş olur.

Ancak bu fıkrada asıl anlatılmak istenen, develerin kanatsız yaratıldığı için Allah'a şükretmek gereği değildir.

Zihniyet yansımasını şekillendiren diğer anlamların şu şekilde olduğu söylenebilir:

⁴⁰ İskender Pala, *Güldeste*, Akçağ yay., Ankara (tarihsiz), s.11.

⁴¹ Ebü'l-hayr-ı Rûmî, *Saltuk-nâme*, (Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 1988, c.II, s. 141.

⁴² A.g.e., s. 142.

⁴³ Vecihi Timuroğlu, "Nasreddin Hoca'nın İnsanlaşmış Hoşgörüsü", *Y. Emre, Nasreddin Hoca, H. B. Veli'de Hoşgörü*; Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı, Ankara 1995, s. 149.

- Deve gibi büyük hayvanların gökyüzünde uçmaları hâlinde, olacakları düşündürme.
- Yaratılışın rasgele değil, bir iradeyle olduğu.
- Fizikî durumla kabiliyet arasında ilişki bulunduğu.
- Şükürsüzlüğün musibete sebep olduğu.
- Ellerine fırsat geçtiğinde bunu başkalarına eziyet etmek için kullanabilecek insanlar olduğu.

(Tasavvufî yorum: Allah'ın büyüklüğünü ve ihsanını görün. Her kuluna makam ve mevki vermediği için şükredin. Çünkü herkese kabiliyetine göre ihsan olunur. Kabiliyeti olmayan mevki sahipleri, insanları perişan eder.)

Ömek-2 (Nr. 57)

Yine bir sorunun yumuşatılması amacıyla üretildiği düşünülen⁴⁴ "Ver cübbemi al semerini" konulu fıkrada;

Açık olan anlam: Artık yapacak bir şey yoktur; elden çıkanlar için de üzülmeye değmez. Başa gelen her şey bu hoşgörüyle karşılanmalıdır.

Zihniyet yansımasını şekillendiren diğer anlamlar şu şekilde ifade edilebilir:

- Eşeğe güvenen sonucuna katlanır.
- Çalmak ve çalmaya yol açmak insanî değil.
- İnsanlar kendi yanlışlarına hayvanları alet etmektedir.
- Suçlamakta da cezalandırmakta da insafli olunmalı.
- Ey hırsız! Ben seni gördüm; incitmek istemiyorum; eşek elbette böyle bir şey yapmaz.

(Tasavvufî yorum: Bir şeyi kaybedince üzülme; elinizdekiyle yetinin ve Allah'a iltica edin. Sabrederseniz Allah yardım eder.)

Ömek-3 (Nr. 58)

Hoca'nın, "Eşeğinin kadı olduğuna inanmış görüldüğü" fıkrası:

Açık olan anlam: Faydalı söz söylenir ve adam gibi dinlenirse eşek tabiatlı hayvanlar bile güzel vasıflar elde edebilir.

Zihniyet yansımasını şekillendiren diğer anlamlar şunlardır:

- Senin eşeğin beni ilgilendirmez.
- İnsanlar soru sorduğunda doğru düzgün karşılık verilmelidir.
- Eşek tabiatlı insanlar bulunmaktadır.
- Kadıların önemli bir kısmı insanî vasıflardan uzaktır; bu yüzden kadınlara güvenilmez.

⁴⁴ Vecihi Timuroğlu, "Nasreddin Hoca'nın İnsanlaşmış Hoşgörüsü", Y. Emre, *Nasreddin Hoca, H. B. Veli'de Hoşgörü*; Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı, Ankara 1995, s. 164.

(Tasavvufî yorum: Şeriat ve tarikat ne diyorsa onu dinleyin ve onunla amel etmeye çalışın. Dil bir, kulak ikidir; bu yüzden bir söyleyip iki dinlemeli. İnsan böylece olgunlaşır.)

Ömek-4 (Nr. 38)

“Ördek çorbası yemesi” konulu fıkra:

Açık olan anlam: Önemli olan niyet ve eldekiyle yetinmesini bilmektir.

Zihniyet yansımaları şekillendiren diğer anlamlar şunlardır:

- Elden kaçanlara üzülmemek gerekir.
- Niyetle her şey güzelleşir.
- Yapacak bir şey yoktur.
- Gerçek amaç, ördek yakalamak değildir.
- Zaruret ve iyi niyet birleşince acılar tatlanır.

(Tasavvufî yorum: Dünya hilebaz bir ördek gibidir. O kaçır siz peşinden koşarsınız. Pek çok kişi gibi sakın sizi de yoldan çıkarmasın. Yoksa eli boş kalırsınız. Elinizdeki yarım ekmekten de olmaktansa, şükredip vaktinizi iyi değerlendirin.)

Ömek-5 (Nr. 37)

“Yürü! Nar tükendi.” konulu fıkra.

Açık olan anlam: “Parayı veren düdüğü çalar.” fıkrasında da olduğu gibi her emeğin bir karşılığının olduğuna dikkat çekmektir.

- Zihniyet yansımaları şekillendiren diğer anlamlar şunlardır:
- İnsanlar bilgilenmek için uzun yolculukları göze almaktadırlar.
- Hoca her yerde bilgisiyle tanınan bir insandır.
- Bilginin de maddî bir karşılığı olmalıdır.
- Hoca'nın çıkarıcılığı adamda olumsuz düşüncelerin oluşmasına yol açmıştır.
- Yapılan bir işin karşılığını vermeyi de bilmek gerekir.

(Tasavvufî yorum: Çaba harcıyarak sizi bilgisizlikten kurtaracak birini bulun. Bulduğunuz zaman da o ne derse kabul edin. Olgunlaşmış olma sevdasına kapılmadan sürekli gelişme içerisinde olun.)

Sonuç olarak; bütün sanat ve düşünce ürünü eserlerde, bir taraftan dünya görüşümüzü ve bize özgü yorumlarımızı yansıtırken bir taraftan da insanlara bizim gibi bakmaları ve duymalarını telkin ederiz. Bunun için de kimi zaman Nasreddin Hoca'nın fıkralarını, kimi zaman Bektaşî fıkralarını, kimi zaman da daha başkalarını kullanırız. Sadece olumlulukları değil, olumsuzlukları taşımak ve çarpıtmak için de aynı araçların kullanıldığı bir gerçektir.

Bektaşî'nin biri, otlatmakta olduğu eşeğinin uçurumun kenarına yaklaştığını, aşağıya yuvarlanmak üzere olduğunu fark eder. Hemen koşar ve iki ayağı aşağı kaymış olan eşeği son anda yularından yakalar. Ancak eşeği çekmeyi başaramayınca “Yâ Muhammed, yâ Ali, yâ Hacı Bektaş meded!” diye yakarmaya başlar. Artık eşeği tutacak gücü kalmamıştır ve tam bırakacakken “Artık tutacak gücüm kalmadı, geldiyseniz kaçın!” der.

Bu fıkrada, saf bir Bektaşî inancının yansımasının ötesinde, Bektaşî kullanılarak dinî değerlerden duanın ve manevî ilticanın insan zihninde çarpık bir şekilde yer almasının amaçlanmadığı; Bektaşîliğin aşağılanmadığı; böylece fikra anlatıcısının bilerek ya da bilmeyerek olumsuz bir zihniyet şekillenmesine hizmet etmediği söylenebilir mi?

6 Temmuz 2005, 1. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu açılış oturumunda konuşan Azerbaycanlı bilim adamı Prof. Dr. Kâmil Veli de anlattığı fikra ile Sovyetlerin, komünist rejim döneminde fıkralar aracılığıyla nasıl bilinçli olarak Allahsızlığı telkine ve böylece yeni bir zihniyet şekillenmesine çalıştıklarına işaret etmiştir. Anlatılan fikra şu şekildedir:

"Hoca'ya sorarlar:

- Sen Seyyid'e karşı mısın?

Hoca cevap verir:

- Hayır.

- Sen İmam'a karşı mısın?

- Hayır.

- Sen Peygamber'e karşı mısın?

- Hayır.

- Peki sen neye karşısın?

- Ben kimseye karşı değilim, sadece Allah'a karşıyım."

Yalnız fıkraların değil, başka yazılı ve sözlü ürünlerin de bu gözle incelenmesi bize yeni bakış açıları kazandıracaktır. Bilhassa pek çok şeyin sanallaştığı ve eski masal çağlarında olduğu gibi varlığa pek çok yeni anlamlar yüklediği, insan hayatının daha da yapaylaştırıldığı, gerçekten ve tabiatan koparıldığı günümüz dünyasında buna daha çok ihtiyaç vardır.

Mevlânâ'nın, Yunus'un, Hacı Bektâş-ı Velî'nin, kısacası bize ait değerlerin sadece muhafaza edilmesi değil, geliştirilmesi ve hatta aşılması da ancak bu değerlerin telkin ettiği bakış şeklinin yeni nesle aktarılabilmesiyle mümkündür. Aksi takdirde gelecekte bu şahsiyet ve değerler, çocuklarımıza birer masal ögesi olmaktan başka bir şey ifade edemeyebilir.

SÜİFD / 24

69

KAYNAKÇA

Baykara, Tuncer; "Nasreddin Hoca Bir Tarihî Şahsiyet", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1997.

Crystal, David; *Encyclopedia of Language*, Cambridge 1987.

Çetin, İsmet; "Manzum Nasreddin Hoca Fıkraları", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997.

Göçgün, Önder; "Nasreddin Hoca'nın Aykırı Konuşma Tekniği", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997.

Halıcı, Feyzi; "Nasreddin Hoca'dan Günümüze", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997.

Kurgan, Şükrü; *Nasreddin Hoca*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

- Kurgan, Şükrü; "Nasreddin Hoca'nın Fıkralarında Türk Halk Yaşayışının İzleri", *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*, (Hazırlayan: M. Ruhi Şirin) 1987.
- Küyel, Mübahat Türker; "Nasreddin Hoca Niçin Bir Bilge Kişidir?", *Nasreddin Hoca Bir Tarihî Şahsiyet, Uluslar Arası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1997.
- Lâmî-zâde Abdullah Çelebi, *Lâtîfeler*, (Hazırlayan: Yaşar Çalışkan), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978.
- Mevlânâ, *Fihimâfih* (Çeviren: A. Gölpınarlı); Remzi Kit., İstanbul 1959.
- Öngören, Ferit; *Türk Mizahı ve Hicvi*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1983.
- Pala, İskender; *Güldeste*, Akçağ Yay., Ankara (tarihsiz).
- Rahmankulu, Feyzullah; "Türkmen Mizahı ve Nasreddin Hoca", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997.
- Sakaoğlu, Saim; "Nasreddin Hoca'nın Hocalığıyla İlgili Fıkralar Üzerine", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997.
- Turan, F. Ahsen; "Nasreddin Hoca'nın Dinî Kimliği", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., , Ankara 1997.
- Türkmen, Fikret; *Letâif-i Nasreddin Hoca-Burhaniye Tercümesi*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı Yay., Ankara 1989.
- Yıldırım, Dursun; *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Akçağ Yay., Ankara 1999.
- Yoldaşoğlu, Fazıl; *Alpamış Destanı*, (Türkçesi: Aysu Şimşek-Aynur Öz), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2000.
- Yüce, Kemal; "Nasreddin Hoca Fıkralarında Kültür Değişmeleri", *Uluslar Arası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni*, 24-26 Aralık 1996 İzmir, AKM.Yay., Ankara 1997.

ÖZET

HOCA'NIN LÂTİFELERİNDE ETKİSÖZ-ZİHNİYET İLİŞKİSİ

Ali Çavuşoğlu

Humbolt'un "Dil insanların ruhudur, ruhu da dili" sözü, dilin insanın hayatını şekillendirmede ne kadar etkili olduğunu belirten çok doğru bir sözdür. Sanat, felsefe ve folklor ürünleri bu sözü doğrulayan örneklerle doludur.

Adı geçen alanlardaki ürünler sadece insanın ruh ve düşünce dünyasını yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda şekillendirir de. İnsanların A ya da B partisinin, takımının, vb.nin yanında yer almasıyla okuduğu, dinlediği dil ürünleri ve içerisinde bulunduğu davranış ortamı arasında çok yakın bir ilgi vardır. Yani dil, sadece kültürümüzün ve bakışımızın niceliğini değil, aynı zamanda niteliğini belirleyen toplumsal bir olgudur.

Bu belirlemeden hareketle düşünce ve duygulara sunî bir şekil vermenin mümkün olduğu da söylenebilir. İletişim imkânlarının neredeyse sınırsız olduğu günümüzde bilgi kirlenmesine koşut olarak düşünce ve duygu dünyasında da bir kirlenmenin olması kaçınılmazdır. Bu nedenle insanlığın dil ve işlevleri konusunda bilinçlendirilmesine her zamankinden daha fazla gereksinim vardır. Bu bağlamda bir deneme olmak üzere burada Hoca'nın fıkraları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Dil, zihniyet, etki, fıkra, Hoca.

THE CONNECTIONS OF MENTALITY AND PERLECUATIONARY IN THE ANECDOTES OF HOCA

The word of Humbolt which, "The language is the spirit of human and the spirit of human is its language." is a true word in the sense of its impact over the human life.

There are too many samples in the works of art, philosophy and folklore that confirms this idea.

The works of mentioned areas not only reflects the life of thought and spirit, but also forms it. There are close connections with the works of language and with one who take part beside the party of A or B and with the environments of behavior. Then language not only determines the quantity of our way of life and our cultures but also is a phenomenon which determines the quality of these.

Acting by this view it can be said that it is possible to have feeling and thinking a new artificial form. In our time which has an unlimited communication possibility, parallely with the dirtiness of knowledge the dirtiness of thought and feeling is unavoidable. So humanity is essential to be awakening about the language and its functions nowadays than as it had been in the old times. In this context as an essay we studied on the anecdotes of Hoca.

Key words: Language, mentality, influence, anecdote, Hoca.

